

IV
TOMAS

KARAS *ir* TAIKA

LEV TOLSTOJ

*Tikriausiai nėra nė vienos žmogiškos patirties, kuri nebūtų
paminėta romane „Karas ir taika“.*

– Virginia Woolf

OBUOLYS

IV TOMAS

KARAS *ir* TAIKA

LEV TOLSTOJ

Romanas

Iš rusų kalbos vertė
EDVARDAS VISKANTA

PIRMA DALIS

I

1811 metų pabaigoje prasidėjo intensyvus Vakarų Europos pajėgų ginklavimas ir telkimas, ir 1812 metais šios pajėgos – milijonai žmonių (skaičiuojant ir tuos, kurie gabeno bei maitino armiją) – pajudėjo iš Vakarų į Rytus, prie Rusijos sienų, kur lygiai taip pat nuo 1811 metų buvo traukiamos Rusijos pajėgos. Birželio dvyliktą dieną Vakarų Europos pajėgos peržengė Rusijos sieną, ir prasidėjo karas, tai yra atsitiko priešingas žmogaus protui ir visai žmogaus prigimčiai įvykis. Milijonai žmonių darė vienas kitam tokią begalę piktų darbų – apgaulinėjo, išdavinėjo, apvoginėjo, klastojo asignacijas ir leido netikras, plėšė, padeginėjo – kiek per ištikus amžius nesurinks visų pasaulio teismų metraštis, o tuo laikotarpiu žmonės, darę tuos piktus darbus, nelaikė jų nusikaltimais.

Kas sukėlė šį nepaprastą įvykį? Kokios buvo jo priežastys? Istorikai su naiviu įsitikinimu sako, kad šio įvykio priežastys buvusios skriauda, padaryta Oldenburgo hercogui, žemyninės sistemos nesilaikymas¹, Napoleono valdžios troškimas, Aleksandro kietumas, diplomatų klaidos ir t. t.

Vadinasi, tereikėjo, kad Meternichas, Rumiancevas ar Taleiranas tarp posėdžio vidurdienio pertraukos ir vakarinio priėmimo būtų geriau pasistengę ir gabiau surašę notą arba kad Napoleonas būtų parašęs Aleksandrui: *Monsieur, mon frère, je consens à rendre le duché au duc d'Oldenbourg** – ir karo nebūtų buvę.

Suprantama, kad šitaip žiūrėjo į reikalą amžininkai. Suprantama, kad Napoleonui atrodė, jog karo priežastis buvo Anglijos intrigos (kaip jis ir sakė Šv. Elenos saloje); suprantama, kad anglų

* Valdove, mano broli, aš sutinku grąžinti hercogiją Oldenburgo hercogui.

parlamento nariams atrodė, jog karo priežastis buvo Napoleono valdžios troškimas; kad Oldenburgo princui atrodė, jog karo priežastis buvo prieš jį įvykdyta prievarta; kad pirkliais atrodė, jog karo priežastis buvo žemyninė sistema, žlugdžiusi Europą; kad seniems kareiviams ir generolams atrodė, jog svarbiausia priežastis buvo reikalas juos panaudoti kautynėms; to meto legitimistams – jog reikia atstatyti *les bons principes**, o to meto diplomatams – jog viskas įvyko dėl to, kad Rusijos sąjunga su Austrija 1809 metais² nebuvo pakankamai mitriai nuslėpta nuo Napoleono ir kad nevykusiai buvo parašytas *mémorandum* Nr. 178. Suprantama, kad amžininkai įsivaizdavo šias ir dar nesuskaitomą, begalinę daugybę kitokių priežasčių, kurių skaičius priklauso nuo begalinio požiūrių skirtingumo; bet mums, palikuonims, kurie žvelgiame į šio didžiulio įvykio visumą ir gilinamės į jo paprastą ir baisią prasmę, šitos priežastys atrodo nepakankamos. Mums nesuprantama, kaip gali milijonai krikščionių žudyti ir kankinti vienas kitą tik dėl to, kad Napoleonas troškęs valdžios, kad Aleksandras buvęs kietas, kad Anglijos politika buvusi gudri ir kad Oldenburgo hercogas buvęs nuskriaustas. Nesuprantama, kokį ryšį turi šios aplinkybės su pačiu žudymo ir smurto faktu; kodėl vien dėl to, kad hercogas buvo nuskriaustas, tūkstančiai žmonių iš vieno Europos krašto žudė ir niokojo Smolensko bei Maskvos gubernijų žmones ir jų buvo žudomi.

Mums, palikuonims, – ne istorikams, nepagautiems tyrinėjimo proceso aistros ir todėl neaptemdytu sveiku protu stebintiems įvykių – priežasčių iškyla be galo daug. Juo labiau mes gilinamės į šių priežasčių tyrinėjimą, tuo daugiau mums jų atsiskleidžia, ir kiekviena priežastis skyrium arba daugybė priežasčių mums atrodo vienodai teisingos pačios savaime ir vienodai klaidingos savo menkyste, palyginti su milžinišku įvykiu, ir vienodai klaidingos kaip nepajėgios (be

* Geruosius principus.

visų kitų sutapusių priežasčių) sukelti tą įvykį. Tokia pat priežastis, kaip Napoleono atsisakymas atitraukti savo kariuomenę už Vyslos ir sugrąžinti Oldenburgo hercogiją, atrodo mums ir pirmojo prancūzų kapralo noras ar nenoras stoti į pakartotinę tarnybą: mat jeigu jis nebūtų panorėjęs eiti į tarnybą ir nebūtų panorėjęs antrasis, trečiasis ir tūkstantasis kapralas bei kareivis, tai tiek pat mažiau vyrų būtų buvę Napoleono kariuomenėje, ir karas būtų buvęs neįmanomas.

Jeigu Napoleonas nebūtų išsikeidęs dėl reikalavimo pasitraukti už Vyslos ir nebūtų įsakęs kariuomenei pulti, nebūtų buvęs karo; bet jeigu visi seržantai nebūtų stoję į pakartotinę tarnybą, karas taip pat būtų buvęs neįmanomas. Karas taip pat būtų buvęs neįmanomas, jeigu nebūtų buvę Anglijos intrigų ir nebūtų buvę Oldenburgo princo, ir jeigu Aleksandras nebūtų išsikeidęs, ir nebūtų buvę autokratinės valdžios Rusijoje, ir nebūtų buvę prancūzų revoliucijos ir diktatūros bei imperijos po jos ir viso to, kas pagimdė prancūzų revoliuciją, ir taip toliau. Be vienos šių priežasčių nieko nebūtų galėję įvykti. Vadinasi, visos šios priežastys – milijardai priežasčių sutapo, kad galėtų įvykti tai, kas įvyko. Taigi niekas nebuvo išimtinė įvykio priežastis, o visa tai turėjo įvykti tikrai dėl to, kad turėjo įvykti. Milijonai žmonių, atsižadėję žmoniškų jausmų ir sveiko proto, turėjo eiti į Rytus iš Vakarų ir žudyti panašius į save, lygiai kaip prieš kelis šimtmečius iš Rytų į Vakarusėjo pulkai žmonių, žudydami į save panašius.

Napoleono ir Aleksandro, nuo kurių žodžio, rodos, priklausė, kad tas istorinis faktas įvyktų arba neįvyktų, veiksmai buvo tiek pat mažai valingi, kaip ir veiksmas kiekvieno kareivio, einančio į žygį ištraukus burtą arba gavus šaukimą. Ir negalėjo būti kitaip, nes, norint, kad Napoleono ir Aleksandro (tų žmonių, nuo kurių, rodos, priklausė įvykis) valia būtų įvykdyta, būtinai turėjo sutapti begalinė daugybė aplinkybių, be vienos kurių tas faktas nebūtų galėjęs įvykti. Reikėjo, kad milijonai žmonių, kurie savo rankose turėjo tikrąją jėgą, kareiviai, kurie šaudė, vežė maistą ir patrankas, reikėjo, kad jie

sutiktų vykdyti šią pavienių ir silpnų žmonių valią ir kad begalinė daugybė įvairių daugialypių priežasčių verstų juos tai daryti.

Istorijoje fatalizmas yra neišvengiamas norint išaiškinti neprotingus reiškinius (tai yra tokius, kurių protingumo mes nesuprantame). Juo labiau mes stengiamės protingai išaiškinti šiuos reiškinius istorijoje, tuo neprotingesni ir nesuprantamesni jie mums darosi.

Kiekvienas žmogus gyvena sau, naudojasi laisve asmeniniams tikslams siekti ir savo visa esybe jaučia, kad jis gali tuojau padaryti ar nepadaryti tam tikrą veiksmą; bet kai tik jis padaro, tai šis veiksmas, atliktas tam tikru momentu, darosi nesugrąžinamas ir priklauso istorijai, kurioje turi ne laisvą, o iš anksto nulemtą reikšmę.

Kiekvieno žmogaus gyvenimas turi dvi puses: asmeninį gyvenimą, kuris tuo laisvesnis, juo abstraktesni jo interesai, ir stichinis, kuopinis gyvenimas, kur žmogus neišvengiamai vykdo jam nustatytus dėsnius.

Žmogus sąmoningai gyvena sau, bet būna nesąmoningas įrankis istoriniams, bendriesiems žmonijos tikslams siekti. Įvykdytas poelgis yra neatšaukiamas, ir jo veiksmas, sutapdamas laiko atžvilgiu su milijonais kitų žmonių veiksmų, įgauna istorinę reikšmę. Kuo aukščiau stovi žmogus ant visuomeninių laiptų, kuo didesni žmonės su juo bendrauja, kuo didesnė jo valdžia kitiems žmonėms, tuo akivaizdesnis yra kiekvieno jo poelgio lemtingumas ir neišvengiamybė.

„Širdis valdovo yra Dievo rankoje“.

Valdovas yra istorijos vergas.

Istorijai, nesąmoningo, bendro, kuopinio žmonijos gyvenimo vaizduotojai, kiekviena valdovų gyvenimo akimirka tėra vien priemonė savo tikslams siekti.

Napoleonas, nors dabar, 1812 metais, jam labiau negu bet kada atrodė, kad nuo jo priklauso *verser* ar ne *verser le sang de ses peuples**

* Lieti ar neliesti savo tautų kraują.

(kaip paskutiniame laiške jam rašė Aleksandras), niekada labiau kaip dabar nepriklausė nuo tų neišvengiamų dėsnių, kurie vertė jį daryti (nors jam atrodė, kad veikia pagal savo valią) bendram reikalui, istorijai tai, kas turėjo įvykti.

Vakarų žmonės traukė į Rytus žudyti vienas kito. Ir pagal priežasčių sutapimo dėsnį pačios savaime prisidėjo prie šio įvykio ir sutapo su juo tūkstančiai smulkių priežasčių, skatinančių šitą judėjimą ir karą: priekaištai dėl žemyninės sistemos nesilaikymo ir Oldenburgo hercogas, ir kariuomenės žygiavimas Prūsijos link (kaip atrodė Napoleonui) tik tam, kad būtų pasiekta ginkluota taika³, ir prancūzų imperatoriaus pomėgis bei įpratimas kariauti, sutapęs su jo tautos nusiteikimu, susižavėjimas grandioziškais pasirusimais ir išlaidos tiems pasirusimams, ir reikalas įgyti tokią naudą, kuri apmokėtų šitas išlaidas, ir kvaišinantis pagerbimas Drezdene⁴, ir diplomatinės derybos, kurios, amžininkų akimis žiūrint, buvo vedamos nuoširdžiai trokštant pasiekti taiką ir kurios tik žeidė ir vienos, ir antros pusės savimeilę, ir milijonų milijonai kitokių priežasčių, prisidėjusių prie turinčio įvykti istorinio fakto, sutapusio su juo.

Kai obuolys sunoksta ir krinta – kodėl jis krinta? Ar todėl, kad jį traukia žemė, ar todėl, kad nudžiūsta kotelis, ar todėl, kad saulė jį džiovina, kad jis pasunkėja, kad vėjas jį purto, ar todėl, kad stovintis apačioje berniukas nori jį suvalgyti?

Niekas nėra priežastis. Visa tai tėra tik sutapimas tų aplinkybių, kuriomis gyvenime įvyksta kiekvienas organinis, stichinis įvykis. Ir tas botanikas, kuris išras, jog obuolys krintas todėl, kad ląstelynas irstas ir panašiai, bus tiek pat teisus, kiek ir tas stovintis apačioje vaikas, kuris pasakys, jog obuolys nukritęs dėl to, kad jis norėjęs jį suvalgyti ir meldęsis, kad šis nukristų. Lygiai taip pat teisus ir neteisus bus tas, kas pasakys, jog Napoleonas nužygiavo į Maskvą dėl to, kad jis to panoręs, ir žuvo dėl to, kad Aleksandras panoręs jo

pražūtis, – kaip teisus ir neteisus bus tas, kas pasakys, jog griuvęs milijono pūdų kalnas, pakastas iš apačios, griuvo dėl to, kad paskutinis darbininkas kirtęs po juo paskutinį sykį kirtikliu. Istoriniuose įvykiuose vadinami didieji žmonės tėra etiketės, teikiančios įvykiui pavadinimus, kurie, lygiai kaip ir etiketės, visų mažiausiai turi ryšio su pačiu įvykiu.

Kiekvienas jų veiksmas, kuris jiems patiems atrodo padarytas laisva valia, istorine prasme yra ne laisvas, o susijęs su visu istorijos vyksmu ir jau nuo amžių yra nulemtas.

II

Segužės dvidešimt devintą dieną Napoleonas išvažiavo iš Drezdeno, kur jis išbuvo tris savaites, apsuptas rūmų diduomenės, kurią sudarė princai, hercogai, karaliai ir net vienas imperatorius. Prieš išvažiudamas Napoleonas apibėrė malonėmis tuos princus, karalius ir imperatorių, kurie nusipelnė, pabarė tuos karalius ir princus, kuriais jis buvo ne visai patenkintas, apdovanojo savais, tai yra iš kitų karalių paimtais, perlais ir briliantais Austrijos imperatoriene ir, švelniai apkabinęs imperatoriene Mariją Liudviką, kaip sako jo istorikas⁵, paliko ją smarkiai nuliūdintą persiskyrimo, kurio jinai – toji Marija Liudvika, laikoma jo žmona, nors Paryžiuje buvo likusi kita žmona⁶, – atrodė neįstengianti pakelti. Nors diplomatai dar tvirtai tikėjo, kad taika galima, ir uoliai darbavosi šiuo tikslu, nors imperatorius Napoleonas pats rašė laišką imperatoriui Aleksandrui vadindamas jį *Monsieur, mon frère** ir

* Valdove, mano broli.

nuoširdžiai tikindamas, kad nenorįs karo ir kad visada jį mylėsiąs ir gerbsiąs, šis imperatorius Napoleonas važiavo į armiją ir kiekvienoje stotyje davinėjo vis naujus įsakymus, kurių tikslas buvo paskubinti armijos žygiavimą iš Vakarų į Rytus. Jis važiavo kelionine karieta, pakinkyta šešetu, apsuptas pažų, adjutantų ir konvojaus, vieškeliu link Poznanės, Torūnės, Dancigo ir Karaliaučiaus. Kiekviename šių miestų tūkstančiai žmonių jį pasitikdavo su virpuliu ir entuziazmu.

Armija traukė iš Vakarų į Rytus, ir tolydžio vis keičiamas šešetas nešė jį ten pat. Birželio dešimtą dieną jis pasivijo armiją ir nakvojo Vilkaviškio girioje, jam paruoštame bute, lenkų grafo dvare.

Rytojaus dieną Napoleonas, pralenkęs armiją, puskarietėje privažiavo Nemuną ir, norėdamas apžiūrėti persikėlimo vietą, persirengęs lenkišku munduru ir nuėjo prie kranto.

Išvydęs anoje pusėje kazokus (*les Cosaques*) ir plytinčias stepes (*les Steppes*), kurių viduryje buvo *Moscou la ville sainte**, sostinė tos valstybės, panašios į skitų, kur kadaise žygiavo Aleksandras Makedonietis, Napoleonas, netikėtai visiems ir priešingai tiek strateginiams, tiek ir diplomatiniams sumetimams, įsakė pulti, ir kitą dieną jo kariuomenė pradėjo keltis per Nemuną.

Birželio dvyliktosios anksti rytą jis išėjo iš palapinės, pastatytos tą dieną ant stataus kairiojo Nemuno kranto, ir žiūrėjo pro žiūroną į išplaukiančias iš Vilkaviškio girios savo kariuomenės sroves, besiliejančias trimis tiltais, nutiestais per Nemuną. Kariuomenė žinojo, kad imperatorius yra čia, ieškojo jo akimis ir, suradusi ant kalno ties palapine atsiskyrusią nuo palydos žmogystą su surdutu ir skrybėle, mėtė aukštyn kepures ir šaukė: *Vive l'Empereur!*** – ir vieni paskui kitus be paliovos vis plaukė iš didžiulės ligi šiol juos slėpusios girios ir persirikiavę trimis tiltais ėjo į aną pusę.

* Maskva, šventasis miestas.

** Tegyvuoja imperatorius!

– *On fera du chemin cette fois-ci. Oh! quand il s'en mêle lui-même ça chauffe... Nom de Dieu... Le voilà!.. Vive l'Empereur! Les voilà donc les Steppes de l'Asie! Vilain pays tout de même. Au revoir, Beauché; je te réserve les plus beau palais de Moscou. Au revoir! Bonne chance... L'as tu vu, l'Empereur? Vive l'Empereur!.. preur! Si on me fait gouverneur aux Indes, Gérard, je te fais ministre du Cachemire, c'est arrêté. Vive l'Empereur! Vive! vive! vive! Les gredins de Cosaques, comme ils filent. Vive l'Empereur! Le voilà! Le vois tu? Je l'ai vu deux fois comme je te vois. Le petit caporal... Je l'ai vu donner la croix à l'un des vieux... Vive l'Empereur!..** – klegėjo seni ir jauni žmonės, įvairiausių charakterių ir įvairiausių padėčių. Visų jų veiduose švytėjo bendras džiaugsmas, kad jau prasidėjo seniai lauktas žygis, ir entuziazmas, ištikimybė žmogui su pilku surdutu, stovinčiam ant kalno.

Birželio tryliką dieną Napoleonui buvo atvestas nedidelis grynakraujis arabiškas žirgas; jis sėdo ir nujojo šuoliais prie vieno tilto per Nemuną, tolydžio kurtinamas entuziastiškų šūksnių, kuriuos, matyt, jis kentė tik todėl, kad negalima buvo uždrausti tais šūkavimais reikšti meilę jam; bet šitie šūkavimai, lydintys Napoleoną visur, vargindavo ir atitraukdavo jį nuo karinių rūpesčių, apėmusių nuo to laiko, kai prisijungė prie kariuomenės. Jis perjojo per vieną siūbuojantį ant valčių tiltą į aną pusę, staiga pasuko kairėn ir šuoliais nulėkė Kauno link, priešaky jojant alpstantiems iš laimės, susijaudinusiems gvardijos jėgeriams, kurie, skirdami kelią tarp kariuomenės, šuoliavo pirma jo. Prijojęs plačią Neries upę, jis sustojo priešais lenkų ulonų pulką, stovintį ant kranto.

– Vivat! – taip pat karštai šaukė lenkai, ardydami rikiuotę ir spausdami vienas kitą, kad tik jį pamatytų. Napoleonas apžvelgė

* Dabar pažygiuosim! O! Kai jis pats imasi, tai viskas eina kaip iš pypkės. Dievaži... Štai jis!.. Tegyvuoja imperatorius! Tai štai pagaliau Azijos stepės!.. Bjaurus betgi tai kraštas. Iki pasimatymo, Bošė. Aš tau paliksiu gražiausius Maskvos rūmus. Iki pasimatymo! Geros kloties... Jeigu mane padarys Indijos gubernatorium, aš tave padarysiu Kašmyro ministru... Valio! Antai jis! Matai tu jį? Aš esu matęs jį dukart, kaip tave kad matau. Mažasis kapralas... Mačiau, kaip jis prisėgė kryžių vienam iš senių... Tegyvuoja imperatorius!

upę, nulipo nuo arklio ir atsisėdo ant rąsto, gulinčio pakrantėj. Pagal bežodį ženklą padavė jam žiūroną, jis uždėjo jį ant peties pribėgusiam laimingam pažui ir ėmė žiūrėti anapus. Paskui įniko į žemėlapi, paskleistą tarp rąstų. Nepakeldamas galvos kažką pasakė, ir du jo adjutantai nušuoliavo pas lenkų ulonus.

– Ką? Ką jis pasakė? – buvo girdėti lenkų ulonų gretose, kai vienas adjutantas prijojo prie jų.

Buvo įsakyta susiradus brastą nusigauti į aną pusę. Lenkų ulonų pulkininkas, gražus senis, išraudęs ir painiodamasis iš susijaudinimo, paklausė adjutantą, ar bus jam leista su savo ulonais plaukte perplaukti upę neieškant brastos. Aiškiai bijodamas, kad nebūtų atsakyta neigiamai, jis kaip berniukas, kuris prašosi leidžiamas sėsti ant arklio, prašė leisti perplaukti upę imperatoriaus akyse. Adjutantas atsakė, kad imperatorius veikiausiai nebus nepatenkintas šiuo perdėtu uolumu.

Vos tik adjutantas tai pasakė, senas ūsuotas karininkas laimingu veidu ir žibančiomis akimis, iškėlęs aukštyrą kardą, sušuko: „Vivat!“ ir, davęs komandą ulonams sekti paskui jį, paspaudė pentiniais arklių ir nušuoliavo prie upės. Jis piktai suragino baikštaujančią arklių ir pūkštelėjo į vandenį, smelkdamasis gilyn į stiprią srovę. Šimtai ulonų nušuoliavo paskui jį. Buvo šalta ir baisu vidury upės, pačioj sraunumoj. Ulonai kabinosi vienas į kitą, griuvo nuo arklių, kai kurie arkliai skendo, skendo ir vyrai, kiti stengėsi plaukti kas ant balno, kas įsitvėręs arklio karčių. Jie stengėsi plaukti pirmyn į aną pusę ir, nors už pusvarsčio buvo brasta, jie didžiavosi, kad plaukia ir skęsta šioje upėje matant žmogui, sėdinčiam ant rąsto ir net nežiūrinčiam, ką jie daro. Kai grįžęs adjutantas, nutaikęs tinkamą momentą, išdrišo atkreipti imperatoriaus dėmesį į lenkų ištikimybę jam, mažasis žmogus pilku surdutu atsistojo ir, pasišaukęs Bertjė⁷, ėmė vaikštinėti su juo krantu, duodamas įsakymus ir protarpiais nepatenkintas žvilgčiodamas į skęstančius ulonus, blaškančius jo dėmesį.

Jam nebuvo naujiena tas įsitikinimas, kad jo pasirodymas visuose pasaulio kraštuose, nuo Afrikos ligi Moskovijos stepių, vienodai stulbina ir stumia žmones į užsimiršimo beprotybę. Jis liepė atvesti arklių ir nujojo į savo stovyklą.

Apie keturiasdešimt ulonų prigėrė upėje, nors ir buvo pasiūsta valčių jiems gelbėti. Daugumas prisikasė atgal prie šito kranto. Pulkininkas ir keletas vyrų perplaukė upę ir vargais negalais išlipo į aną krantą. Bet kai tik išlipo iš vandens sušlapusiais, čiurkšlėmis čiurškiančiais drabužiais, jie sušuko: „Vivat!“ džiugiai žvelgdami į tą vietą, kur stovėjo Napoleonas, bet kur jo jau nebebuvo, ir tą akimirksnį tarėsi esą laimingi.

Vakarop Napoleonas tarp dviejų paliepimų – vieno, kad kuo greičiau būtų atgabentos paruoštos netikros rusiškos asignacijos įvežti į Rusiją, ir antro, kad būtų sušaudytas saksas, kurio sučiuptame laiške rasta žinių apie įsakymus prancūzų armijai, – davė trečią paliepimą priskirti lenkų pulkininką, be reikalo šokusį upėn, prie garbės kohortos (*Legion d'honneur*), kurios priešaky stovėjo patsai Napoleonas.

– *Quos vult perdere – dementat.**

III

*T*uo tarpu rusų imperatorius jau daugiau kaip mėnuo gyveno Vilniuje, rengdamas apžiūras ir manevrus. Niekas nebuvo paruošta karui, kurio visi laukė ir kuriam pasiruošti imperatorius atvažiavo iš Peterburgo. Bendro veiksmų plano

* Ką nori pražudyti – tam atima protą (*lot.*).

nebuvo. Svyravimai, koki planą reikia priimti iš visų siūlomų planų, dar labiau padidėjo imperatoriui mėnesį išbuvus vyriausiojoje būstinėje. Trys armijos turėjo po atskirą vyriausiąjį vadą⁸, tačiau bendro visų armijų viršininko nebuvo, ir imperatorius nenorėjo imtis šių pareigų.

Kuo ilgiau gyveno imperatorius Vilniuje, tuo mažiau visi ruošėsi karui, nuvargę jo belaukdami. Visos valdovo aplinkinių žmonių pastangos atrodė nukreiptos tik į tai, kad priverstų jį, maloniai leidžiant laiką, užmiršti gresiantį karą.

Po daugelio balių ir pokylių pas lenkų magnatus, rūmininkus ir pas patį valdovą, birželio mėnesį vienam lenkui, valdovo generolui adjutantui, atėjo mintis suruošti valdovui pietus ir balių jo generolų adjutantų vardu. Šią mintį visi džiaugsmingai palaikė. Valdovas irgi pritarė. Generolai adjutantai surinko pagal sąrašą pinigus. Dama, kuri galėjo būti maloniausia valdovui, buvo pakviesta būti baliaus šeimininke. Grafas Benigsenas, Vilniaus gubernijos dvarininkas, pasiūlė šiam pokyliui savo vasarnamį, ir birželio tryliką dieną buvo numatyta balius, pietūs, pasiirstymas valtimis ir fejerverkas Vingyje, grafo Benigseno vasarnamyje.

Tą pačią dieną, kurią Napoleonas davė įsakymą persikelti per Nemuną ir priešakiniai jo kariuomenės pulkai, nustūmę kazokus, peržengė Rusijos sieną, Aleksandras leido vakarą Benigseno vasarnamyje – baliuje, iškeltame generolų adjutantų.

Vyko linksmas, prašmatnus pokylis; žinovai tvirtino, kad retai kada vienoje vietoje susirenka tiek gražuolių. Grafiėnė Bezuchova, tarp kitų rusių damų, atvažiavusių paskui carą iš Peterburgo į Vilnių, buvo šiame baliuje, užtemdydama savo masyviu, vadinamuoju rusišku grožiu rafinuotas lenkų damas. Ji susilaukė dėmesio, ir valdovas teikėsi pakviesti ją šokio.

Borisas Drubeckojus, palikęs žmoną Maskvoje, taip pat dalyvavo šiame baliuje, kaip jis sakėsi, *en garçon* (viengungiškai) ir, nors ne generolas adjutantas būdamas, didele suma prisidėjo prie baliaus.

Borisas dabar buvo turtingas žmogus, aukštai iškilęs aukštuomenės akyse, jau nebeieškąs protekcijų, o lygiomis stovįs su įžymiausiais amžininkais.

Dvyliktą valandą nakties dar ėjo šokiai. Elen, neturėdama tinkamo kavalieriaus, pati pasiūlė Borisui mazurką. Jiedu sėdėjo trečioje poroje. Borisas, abejingai žvilgčiodamas į puikius apnuogintus Elen pečius, kyšančius iš tamsios gazinės, auksu papuoštos suknios, pasakojo apie senus pažįstamus ir sykiu, pats nejudamas ir kitiems neduodamas pastebėti, tolydžio vis sekė akimis valdovą, esantį toje pat salėje. Valdovas nešoko; jis stovėjo tarpduryje ir sustabdydavo čia vienus, čia kitus tais maloniais žodžiais, kuriuos jis vienas temokėjo sakyti.

Pradėjus groti mazurką, Borisas matė, kad generolas adjutantas Balašovas⁹, vienas artimiausių valdovui asmenų, priėjo ir ne pagal etiketą sustojo visai arti valdovo, besikalbančio su lenke dama. Pasiikalbėjęs su dama, valdovas klausiamai žvilgtelėjo ir, matyt, supratęs, kad Balašovas taip pasielgė tik todėl, kad esama svarbių priežasčių, truputį linktelėjo damai ir kreipėsi į Balašovą. Vos tik Balašovas pradėjo kalbėti, valdovo veide pasirodė nustebimas. Jis paėmė Balašovą už parankės ir nuėjo su juo per salę, nesąmoningai skindamasis apie trijų sieksnių platumo kelią, iš abiejų pusių traukiantis svečiams. Borisas pastebėjo susijaudinusį Arakčejevo veidą tuo momentu, kai valdovas nuėjo su Balašovu. Arakčejevas, iš padilbų žvelgdamas į valdovą ir šnirpščiodamas raudona nosimi, išsispraudė iš minios, tarytum laukdamas, kad valdovas kreipsis į jį. (Borisas suprato, kad Arakčejevas pavydi Balašovui ir nepatenkintas, jog kažkokia, matyt, svarbi žinia perduodama valdovui ne per jį.)

Bet valdovas su Balašovu, nepastebėdami Arakčejevo, pro lauko duris išėjo į apšviestą sodą. Arakčejevas, prilaikydamas špagą ir piktai žvalgydamasis aplinkui, nusekė paskui juos per kokius dvidešimt žingsnių.

Kol išdarinėjo mazurkos figūras, Borisą be paliovos kankino mintis, kokią naujieną atvežė Balašovas ir kaip ją sužinoti pirmam.

Vienoje figūroje, kur reikėjo rinktis damą, sukuždėjęs Elen, kad norįs paimti grafienę Potocką, kuri, atrodo, išėjusi į balkoną, jis, čiuoždamas parketu, išbėgo pro lauko duris į sodą ir, pastebėjęs valdovą, vėl lipantį su Balašovu į terasą, stabtelėjo. Valdovas su Balašovu artinosi prie durų, Borisas beskubėdamas, tarytum nespėjęs pasitraukti, pagarbiai prisiglaudė prie staktos ir nulenė galvą.

Valdovas, susijaudinęs kaip įžeistas žmogus, kalbėjo baigdamas sakyti tokius žodžius:

– Nepaskelbus karo įžengti į Rusiją! Aš susitaikysiu tik tada, kai nė vieno ginkluoto priešo neliks mano žemėje, – tarė jis. Kaip pasirodė Borisui, valdovui malonu buvo ištarti šiuos žodžius: jis buvo patenkintas savo minties išreiškimo forma, bet buvo nepatenkintas, kad juos išgirdo Borisas.

– Kad niekas nežinotų! – pridūrė susiraukęs. Borisas suprato, kad tai yra taikoma jam, ir užsimerkęs truputį palenkė galvą. Valdovas vėl įėjo į salę ir dar koki pusvalandį išbuvo baliuje.

Borisas pirmas sužinojo apie prancūzų kariuomenės persikėlimą per Nemuną, tad turėjo progą pasirodyti prieš kai kuriuos įžymius asmenis, kad jam yra žinoma daug kas, kas slepiama nuo kitų, ir todėl turėjo progą dar aukščiau pakilti šių žmonių akyse.